

Politická anekdota jako historický pramen

Doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.

Vtip, anekdota, fór je krátké vyprávění, jehož účelem je pobavit příjemce. Obvykle je založen na dvojznačnosti, absurditě nebo paradoxu, je stručný a směřuje k výrazné a úderné pointě. Šíří se zejména ústním podáním, výstupy komiků, časopisy, knižními sbírkami, v poslední době i pomocí internetu. Původně se slovem anekdota označovaly texty z různých důvodů nezveřejněné, někdy předávané pouze v ústní podobě.¹ Je jedním z mála žánrů ústní tvořivosti živých i v jednadvacátém století. Vtipy lze členit podle tématu i podle použitých prostředků. Nás bude zajímat jedna kategorie anekdot, a to politické vtipy vzniklé na našem území v obdobích totalitních režimů.

Třebaže si Češi připisují jako nejpříznačnější „národní“ vlastnost smysl pro humor,² politické anekdotě jako specifickému prostředku vyjádření odporu proti útlaku a zhodnocení tohoto žánru jako historického pramene byla doposud věnována poměrně malá pozornost. Vesměs se zájem o politickou anekdotu omezil na vydání jejich výběru, často bezprostředně po pádu ironizovaného režimu. Připomeňme si Hajšmanův soubor z první světové války,³ početné sbírky anekdot z doby nacistické okupace,⁴ dokumentaci lidové tvořivosti období Pražského jara⁵ a

¹ Slovo anekdota v řečtině znamená „to, co nebylo zveřejněno“. Prokopiův spis ze 6. století s tímto názvem obsahoval utajované příběhy ze života císaře Justiniana. Nejstarší anekdoty jsou dochovány z řečí a kázání, kam byly vkládány jako exemplum. Objevovaly se i v kronikách a letácích, které většinou zábavně oživovaly, i v satirách. V renesanci tvořily anekdoty z velké části tematický základ, z něhož vznikla novela. S rozvojem tisku se staly oblíbenou součástí periodik a kalendářů. Viz wikipedie, vtip

² Vedle závistivosti

³ HAJŠMAN, J.: *Z fronty i zázemí. Humor českého lidu za války*. Praha 1935.

⁴ BALÁŠ, M.: *Válečná ironie Čechů*. Valašské Meziříčí 1945. - CENEK, E. - ZIEGNER, V.: *Válečné anekdoty 1939-1945. Smích v bodláčí*. Hořovice 1945. - GRUS, J.: *Jedna paní povídala*. Praha 1945. - HLUŠIČKOVÁ, R. - ŠŤOVÍČEK, I. - PEKÁREK, B.: *V boj. Edice ilegálního časopisu*, III. díl. Praha 1995. HOŘEJŠ, J.: *Člověk člověku*. Kladno 1946. - KHÁS, L.: *Nové pověsti české. 200 válečných vtipů*. Praha 1946. - KMONÍČEK, J.: *Život v zatmění*. Hradec Králové 1980. - KREJČÍ, O.: *Země úsměvů*. Praha 1945. - MARYNČÁK, R.: *Mějte nás rádi. Protifašistické anekdoty z Těšínska i odjinud*. Ostrava 1965. - VOJTĚCH, J.: *Hlas lidu. Světlé chvílky temných dob 1938-1945*. Práce 1945.

⁵ PECKA, J.: *Spontánní projevy Pražského jara 1968-1969*. Praha - Brno 1993. - RAMPA, M. - RODR, J.: *Jdi domů, Ivane!* Hradec Králové 1990. - *Seďm pražských dnů. 21.-27. srpen 1968. Dokumentace*. Praha 1990. - MARCO, J.: *Soudruh agresor*. Praha 1990. - JANÁČ, M.: *Srpen 68 (CD)*, Praha 2008.

pochopitelně normalizační anekdoty.⁶ Podchycen je rovněž humor sametové revoluce.⁷ V úvodu k vydání některých z jmenovaných edic se můžeme setkat i s komentářem, kterým je objasňována chronologie vzniku anekdot, životnost, bývá naznačeno i jejich tematické zaměření, ale až na výjimky⁸ chybí odborný popis a zhodnocení tohoto mimořádného jevu. O zamyšlení nad protektorátní anekdotou se v letech normalizace z literárněvědného aspektu pokusil Oldřich Sirovátka.⁹ V tehdejší době nebylo v legálních publikacích možné hledat paralely mezi protektorátní a normalizační anekdotou. Na ty už upozorňují ve svých úvahách z 90. let minulého století historikové Vladimír Lesák a Bedřich Loewenstein.¹⁰ Je třeba připomenout také teprve nedávno vydanou práci Františka Červinky *Česká kultura za okupace*,¹¹ v níž autor vyhradil zmínku i dobové politické anekdotě. Zhruba před rokem jsme se mohli na stránkách časopisu *Dějiny a současnost* setkat s tematickou přílohou nazvanou *Humorem proti totalitě*.¹²

Vzhledem k příslovečnému českému smyslu pro humor by jistě stálo za to se zamyslet nad místem politické anekdoty v mentalitě Čechů a v českém národním životě vůbec. Výzkum tohoto typu by se však nemohl omezit pouze na české prostředí, předpokladem by bylo shromáždění bohatého komparativního materiálu z jiných zemí, ať už z těch, v jejichž heterostereotypu vnímáme sledovanou vlastnost jako typickou, či naopak ji pokládáme za nepříznačnou pro příslušníky některého národa. Anekdota má hodnotu pramene pro psychologii, sociologii, politologii i historii. Vladimír Lesák soudil, že „*mysl pro humor a legraci je dar, ale jen v tom případě, že se člověk dokáže vysmát sám sobě, že dokáže žertovat na svůj vlastní účet. S národy je*

⁶ BUDINSKÝ, V.: *Anekdoty z trezoru*. Praha 1990. - TÝŽ: *Humor sblízuje*. Praha 2008. - HRADIL, J.: *Jak jsme se smáli, abychom se nebáli aneb Lidová tradice z období stagnace*. Praha 1991. - ŠTĚPÁNKOVÁ, L.: *Člověk v době, kdy si blbost přišla na svý*. Lidové nakladatelství 1991.

⁷ BOR, V.: *Recese*. Praha 1993. - BUDINSKÝ, V.: *Anekdoty z trezoru*. Praha 1999. - HOŘEC, J.: *Občanské fóry*. Praha 1990.

⁸ MARYNČÁK, R.: c.d.

⁹ SIROVÁTKA, O.: Nad lidovou protektorátní anekdotou. *Národopisné aktuality*, roč. XII, 1975, č. 3, s. 189-196.

¹⁰ LESÁK, V.: Politická anekdota jako historický pramen a svědectví o totalitním režimu. (Teze studie, kterou nikdy nenapíšu). In: *Procházka staletími*. Dissertationes historicae 1/1993, s. 113-121. - LOEWENSTEIN, B. W.: O dějinách a smíchu. Sociálně psychologická úvaha, zvláště o vypravování vtipů v diktaturách. In: *My a ti druzí*. Doplněk 1997, s. 330-344. Oba shodně připomínají nutnost zpracování studie o významu vtipu jako dokumentu, za předpokladu co nejuplněnějšího vydání vtipů i z 50. a 60. let.

¹¹ Torst 2000, s. 99-100.

¹² *Dějiny a současnost* 10/2008, s. 29-43. Humor protektorátní každodennosti zde charakterizoval Petr Koura, tuto specifickou reakci na srpnovou okupaci 1968 pak Pavlína Formánková.

tomu nejinak. Postihy za anekdoty svědčí naopak o patologickém stavu společnosti, protože vtipy se nedají vymýtit.“¹³ V totalitních režimech politická anekdota přispívala k udržení psychické rovnováhy v bezvýhodné situaci, šlo o zástupnou formu boje těch, kdo neměli jinou možnost, nebo se neodhodlali otevřeně projevit svůj nesouhlas. Značný význam vtipům připisovali i nejvyšší představitelé protinacistického odboje žijící v ilegalitě. Právě anekdoty tvoří významnou součást ilegálních tiskovin, ale také kurýrních zásilek předávaných představitelům zahraničního odboje, kteří je pak využívali v rozhlasové propagandě. Za výrobu, distribuci i pouhé držení ilegálních tiskovin hrozily vysoké tresty.¹⁴ Šíření anekdot však bylo stíháno i komunistickým režimem. Dokládají to dobové anekdoty.¹⁵

- *Federální ministerstvo vnitra vyhlásilo soutěž o nejlepší anekdotu. První cena 15 let..*
- *Gustáv Husák sbírá anekdoty o sobě. I s těmi, kteří je vykládají.*
- *Soutěž o Zlatou mříž ministerstva vnitra byla uzavřena. Vyhrál ji ředitel pankrácké věznice, který nechal na hlavní bránu vyvěsit transparent s nápisem. Víťame delegáty XVII.sjezdu KSČ.*

Politických anekdot je nespočet a není pravděpodobné, že by se někomu podařilo je v úplnosti podchytit. Pravděpodobně nejpříhodnější klima pro jejich vznik vytvářejí krizová období, za která je možno považovat i fáze totalitních systémů. Všechny odrážejí určité skutečnosti reálného života a reflektují mentalitu národa a jeho reakci na násilí. Staly se aktuálním výsměchem proti projevům tuposti, nekulturnosti, surovosti a také ohlašovatelkami brzkého konce této abnormality.¹⁶ Anekdoty neposkytují možnost poznat jevovou stránku skutečnosti, ale za to dávají příležitost pro „ponor“ do myšlení doby a lidí, pro poznání jejich reakcí na nejrůznější stránky dobové reality. A právě ve spojení s „klasickými“ prameny umožňují vytvořit plastičtější a barvitější obraz historického vývoje.¹⁷ Síla anekdoty spočívá v její lapidární výstižnosti, anonymitě, nepostižitelnosti a rychlosti jejího

¹³ LESÁK, V.: c.d., s. 114.

¹⁴ KOURA, P.: Kdo se směje, ukazuje zuby. Humor v každodenní protektorátní realitě. *Dějiny a současnost*, 10/2008, s. 32.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ ČERVINKA, F.: c.d., s. 99.

¹⁷ LESÁK, V.: c.d., s. 116.

šíření. „Dobrá anekdota vyslovuje hlubší společenskou diagnózu než třeba obsáhlé ekonomické rozborů,“ usoudil John Steinbeck.¹⁸

Soubory protektorátních anekdot představují solidní východisko k odbornému výkladu, pozoruhodný dokument myšlení a postojů lidí. Ústní cirkulace a folklórní podstata protektorátní anekdoty se promítly do variability jednotlivých vtipů, podobně jako u jiných folklórních projevů. Téměř ode všech výraznějších typů by se daly uvést jejich více či méně odlišné varianty a verze.¹⁹

- *V Praze na zdi domu se objevil nápis: Hitler je vůl. Zavolali k tomu Háchu, co tomu říká. Ten přišel, nasadil brejle, podíval se na to a povídá: „A říkám jim to pořád, že to má bejt nejdřív německy a pak česky.“*
- *Šel K.H. Frank na Hradě na záchod. Najednou se zarazí, zbledne. Na zdi je totiž nápis: Hitler je padouch a vrah. Zavolá si Frank Háchu a rezolutně žádá, aby mu to Hácha vysvětlil a aby se zároveň ospravedlnil. Hácha je celý ustrašený, omlouvá se: „Nezlob se, prosím, ale ten náš národ je nepolepšitelný! Co já se jim už navykládal, že každý nápis musí být nejdříve německy a pak teprve česky.“*
- *Jde gestapák po ulici a pojednou vidí na baráku křídou napsáno „Hitler je vůl“. Zavolá nedaleko stojícího strážníka a ptá se ho výhružně, co tomu říká? - „No, že to má být napřed německy a pak česky,“ odpovídá strážník.²⁰*

V protektorátních anekdotách jsou patrné i jisté regionální rozdíly. Markantní je to na sbírkách vtipů z východní Moravy,²¹ ale především na humoru z Ostravska a Těšínska, kde se mísily vlivy protektorátní, polské, slovenské i německé.²²

- *Protektorátu se říkalo protentokrát i protektorkrad. Poláci měli gouvornement a říkali mu gównowert.*
- *Wielka Rzesza dzieli się na dwie części: Generalgouvornement i Generalbombardement.*

Některé anekdoty reflektovaly odlišné podmínky za okupace a často využívaly i zdejších specifických výrazů.²³

¹⁸ MARYNČÁK, R.: c.d., s. 15.

¹⁹ SIROVÁTKA, O.: c.d., s. 190.

²⁰ První verze viz VOJTĚCH, J.: c.d., s. 69, druhá MARYNČÁK, R.: c.d., s. 59-60, třetí SIROVÁTKA, O.: c.d., s. 130.

²¹ BALÁŠ, M.: c.d. Vystupují zde specifické figurky jako Jozéfek Melhoba a stréček Křópal z Břochovan.

²² Viz MARYNČÁK, R.: c.d. Většina území Těšínska se po předchozím polském záboru stala součástí německé říše.

- *Žádné dřisty bez volkslisty.*²⁴

Protektorátní anekdota nebyla novým fenoménem, neboť mnohé vtipy aktualizují tradiční schémata z 19. století. Četné obdoby by bylo možno doložit komparací s válečnou anekdotou let 1914-1918.²⁵ Protinacistické vtipy se posléze transponovaly do následujícího období, v nejrůznějších obměnách se objevují už v padesátých letech, jen adresáti výsměchu změnili jména a hákový kříž nahradila pěticípá hvězda.²⁶ Vedle vlastní domácí tradice má česká protektorátní anekdota ještě jeden zdroj a paralelu, a to v anekdotách jiných národů žijících pod nacistickým režimem. Polskou reakci jsme si už připomněli, významné bylo sepětí s politickou anekdotou německých antifašistů. Přímé kontakty s Němci v protektorátu a statisíce totálně nasazených prostředkovaly migraci vtipů z jednoho národního prostředí do jiného a jejich výměnu. Někdy šlo o přímé převzetí cizího vtipu.²⁷

- *Vůdce onemocněl. Zavolal si doktora. Ten mu strčil teploměr pod paži, za chvíli ho vytáhl a kouká, teploměr ukazuje jen 35 stupňů. „Es ist ungläublich, mein Führer, aber es fehlen ihnen zwei Grad.“ „Das weiss ich auch, du Schwein: LeninGRAD und StalinGRAD.“*

Většinou však české podání, když převzalo cizí anekdotu, její schéma volně obměnilo, přizpůsobilo je domácím poměrům, změnilo kulisy, vyměnilo postavy, krátilo či naopak rozvíjelo německou verzi. Autor studie v *Kritickém měsíčníku* konstatoval, že nejlepší válečné anekdoty byly internacionální. K tomuto zjištění dospěl komparací souboru českých vtipů s podobnými sbírkami francouzskými, belgickými, holandskými, norskými, polskými a židovskými.²⁸

Protinacistická satira vytvářela jisté námětové celky, kolující vtipy se shlukovaly do tematických okruhů. Vydavatelé souborů anekdot se pokoušeli o

²³ MARYNČÁK, R.: c.d., s. 48 a 51. Polská anekdota viz STRASZEWICZ, L.: *Śmiech w kajdanach. Kawaly warszawskie w czasie okupacji*. Wrocław 1946, s. 21. Vtip vznikl po prvních anglických náletech na Německo roku 1940.

²⁴ MARYNČÁK, R.: c.d., s. 51. Výraz „dřisty“ lze přeložit jako kecání. Volkslista - obyvatelstvo Těšínska okupovaného nacistickým Německem se mělo možnost přihlásit k tzv. slezské národnosti, což na jedné straně přinášelo pocit většího bezpečí, na straně druhé pro muže znamenalo povinnost sloužit ve wehrmachtu.

²⁵ HAJŠMAN, J.: c.d.

²⁶ ČERVINKA, F.: c.d., s. 99.

²⁷ Viz VOJTĚCH, J.: c.d., s. 124.

²⁸ ČERVINKA, F.: c.d., s. 100.

jejich utřídění. Uplatňoval se chronologický princip, protože vtipy pohotově provázely politický a válečný vývoj doma i v zahraničí. Poměr k některým jevům se měnil, korigoval, dostával nový obsah. Jaroslav Vojtěch to dokumentuje na anekdotách o Háchovi a o Slovensku.²⁹ Oldřich Sirovátka vymezil čtyři základní námětová pásma protektorátní anekdoty:

- systém, ideologie a instituce nacismu
- kronika válečných a politických událostí - šeptané noviny
- každodenní život za protektorátu
- postavy nacistického Německa, jeho spojenců a protektorátu (Hitler, Göring, Goebbels, Mussolini, Moravec, Hácha, Neurath, Frank, Heydrich)

Galerie postav není příliš rozsáhlá, neboť mají v anekdotě funkci symbolu, reprezentují celý systém nebo situaci. Proto figurují v české anekdotě po celou dobu trvání protektorátu.

- *Jak má vypadat správný Němec? - Má být plavý jako Adolf Hitler, štíhlý jako Hermann Göring, urostlý jako Joseph Goebbels, věrný jako Rudolf Hess a má mít pravé germánské jménoasi jako Alfred Rosenberg.*

Konkrétní události umístily dočasné do vtipů i jiné postavy (Hess, Rommel, Dönitz). Jejich „protihráči“ bývali nejčastěji Stalin, Roosevelt, Churchill a Beneš.³⁰ Časový princip však prochází všemi tematickými skupinami, takže vymezené hranice jsou spíše pomyslné. Mnohé anekdoty se napojovaly na postavy známých herců, divadelních nebo literárních postav (Spejbl a Hurvínek, Švejk). Václav Černý vytýkal editorům sbírek válečných anekdot, že vědomě vypouštěli některé slavné vtipy na spojenecké státníky a zejména J.V. Stalina. „Má-li směr anekdot dokumentovat skutečný hlas a myšlení lidu, nesmí obcházet a zamlčovat ani povrchnost a slabiny myšlení národů.“³¹

V protektorátní anekdotě - a ostatně nejen v protektorátní - lze identifikovat dvě její základní formy. Dějové, situační anekdoty, které uvádějí na scénu figury a rozehrávají mezi nimi fingovaný výjev. Bývají vesměs stručné, jen výjimečně se

²⁹ VOJTĚCH, J.: c.d., s. 14-15.

³⁰ SIROVÁTKA, O.: c.d., s. 194-195. - Příklad viz KOURA, J.: c.d., s. 31.

³¹ ČERVINKA, F.: c.d., s. 100.

vyskytují vtipy s rozvinutějším dějem. Druhým typem jsou nedějové, jazykové vtipy, které stavějí výhradně na slovní hříčce.³²

- *Když malé děti kradou, říká se tomu **manie**. Když kradou velcí, je to nemoc a říká se tomu **kleptomanie**. A když někdo krade na co přijde, a nic se mu nemůže stát, říká se tomu **Germanie**.*
- *Němci prý budou platit ohromnou pokutu, asi sto tisíc. A proč, prosím vás? - Za zatajenou porážku.*
- *Viš, kdy bude konec války? - To bych teda rád věděl. Až budou SA a SS volat do USA: SOS, SSSR je v ČSR..*
- *Jaký je rozdíl mezi Husovou a Husákovou dobou?- Jen gramatický. Za Husa upalovali lidi na hranici a za Husáka upalovali lidi za hranici.*
- *Jaký je rozdíl mezi Švédskem a ČSSR - Žádný. Oni mají korunu a i my máme korunu, oni mají Gustava a my též, oni mají všeho dost a my už máme také všeho dost.*
- *Jakeše prý klepla pepka. - Šel k holiči a ptali se ho, jestli nechce ostříhat na havla.*

Anekdoty - jak už bylo řečeno - vypovídají též o patologii doby, proto ne náhodou tytéž vtipy pouze s jinými jmény a někdy jen v pozměněných historických kulisách se uplatňovaly jak v období nacistické okupace, tak komunistické totality. Vladimír Lesák však upozornil na jeden podstatný rozdíl. Válečné anekdoty byly podle jeho mínění vyhraněně a jednostranně zaměřeny protiněmecky. Šířily se také vtipy o kolaborantech a šmelinářích, ale představovaly výraznou menšinu. Nenávist transformovaná do vtipu se orientovala především proti Němcům. Domnívá se, že škála anekdot z období normalizace je pestřejší a obsažnější. Pokusil se to také naznačit tematickým utříděním normalizačních anekdot.³³

- ve znamení pevných a nerozborných bratrských svazků aneb Se Sovětským svazem na věčné časy
- o rodné straně
- osobnosti
- prověrky a prověřování

³² SIROVÁTKA, O.: c.d., s. 194-195. - Následující příklady viz VOJTĚCH, J.: c.d., s. 31, 101, 116. - HRADIL, J.: c.d., s. 9, 14, 32.

³³ LESÁK, V.: c.d., s. 117-118.

- o Slovensku a Slovácích
- ke 100. výročí narození V.I. Lenina
- strážci pořádku
- o socialismu u nás a jinde
- sami o sobě
- ostatní

Převzaté anekdoty pak pojal jako specifickou skupinu dokumentující společnou podstatu totalitních režimů.³⁴

- *„Potkají se dva známí v Buchenwaldu: Za co jsi tady? - Ale já jsem 5. května řekl, že je Rudolf Hess blázen. - A já jsem 15. května řekl, že Hess není blázen.“* (Hess uletěl 10.5. 1941 do Anglie, kde ho jeden lord přivítal slovy: Tak Vy jste ten blázen? Ne, odpověděl prý Hess, jen jeho náměstek.)
- *„Na Pankráci si šeptají tři muklové: Já jsem nadával na Slánského. - Já jsem chválil Slánského. - Já jsem Slánský.“*
- *Nastal čas, kdy se nacistické lívance začaly ztrácet z klop a kdy Němci začali opět mluvit česky. V té době se rozhodli v Berlíně, že musí opět zahájit nábor členů do NSDAP a byly vypsány i ceny pro ty, kteří získají nové stoupence. Kdo přivede 10 nových členů, dostane 1000 RM. Kdo přivede 20 nových členů, bude sám škrtnut ze strany. Kdo přivede 50 nových členů, dostane potvrzení, že v NSDAP nikdy nebyl.*
- *V MLR ubylo k 29.6. 1989 ze 700 000 členů 100 000. Byla tu proto přijata opatření: Členu, který získá dalšího člena, se sníží příspěvky o 50%, člen, který získá dva členy, nemusí platit vůbec, a který získá tři členy, ten může ze strany vystoupit.*

Bedřich Loewenstein je skeptický vůči možnosti charakterizovat mentální posuny obyvatelstva na základě anekdot z komunistické éry. Soudí, že je třeba diferencovat nejen časově, ale i sociálně, dělnické prostředí dávalo přednost jinému druhu vtipů než intelektuálské, české vtipy se lišily od těch z bývalé NDR. Obdobně krotkost či agresivita vtipu může signalizovat nejen politický postoj vyprávějících, ale i dobu vyprávění. Relativní úspěchy režimu zřejmě v obou případech vedly k určité identifikaci obyvatelstva a k spíše „imanentní“ kritice, zatímco postupný

³⁴ Následující příklady viz LOEWENSTEIN, B.: c.d., s. 340. - LESÁK, V.: c.d., s. 118. - HRADIL, J.: c.d., s. 17.

rozklad zostřoval i tón vtipu. Spatřuje paralely mezi nepřilíš agresivními vtipy o lidských slabostech vůdčích komunistických činitelů a typem anekdot o záletném Goebbelsovi nebo metálomilovném Göringovi. Nebyly politicky podvrtné a režim dokonce trošku zlidšťovaly. Neškodné a všudypřítomné byly narážky na nedostatky v zásobování. Podobně krotké byly vtipy o nepřilíš inteligentních strážcích socialistické zákonnosti.³⁵

- *Co by se stalo, kdyby místo Kennedyho zastřelili Chruščova? - Nevíme to přesně, ale určitě by si Onassis neovzal paní Chruščovovou.*
- *Soudruh Biřak směl již v páté třídě pít a kouřit. Dosáhl totiž plnoletosti.*
- *Je možné nastolit v USA socialismus? - Není, protože bychom to hospodářsky neutáhli.*
- *Paní přijde do obchodu a požaduje spodní prádlo. „Nemáme, jsou zde jen poslední kalhotky, ale musíte přinést potvorení, že pracujete na štaflích.“*
- *Po Praze jde Mrtoička a koho se dotkne, ten upadne a je po něm. Tu se dotkne esenbáka, ten jde dál, jakoby nic. Vtom jí dojde: vždyť jsem m o z k o v á.³⁶*

Vtipy jsou něco jako seismograf, který měří vlny náhražkového veřejného mínění, neshodu mezi manipulovanou ideologickou fasádou a skutečnými „regulativními idejemi“ obyvatelstva, soudí Bedřich Loewenstein a rovněž zdůrazňuje potřebnost podrobnější sociálně psychologické analýzy na reprezentativním vzorku anekdotických příkladů. Tam, kde tajná policie nahradila průzkum veřejného mínění, vtip pomáhá odreagovávat stresy, udržovat optimismus a naději. Právě smíchem je překlenuta propast mezi mocnými a bezmocnými. „Lidé prohlédli falešnost či pochybenost oficiálního nároku, brání se mu posměchem a ironií; uleví se jim psychicky, třebaže nejsou s to danou situaci změnit.“³⁷

³⁵ LOEWENSTEIN, B.: c.d., s. 339-340.

³⁶ Tamtéž, s. 340. - HRADIL, J.: c.d., s. 13, 18, 30.

³⁷ LOEWENSTEIN, B.: c.d., s. 343 a 335.